

Богдан Миколайович ГОЛОВКІН

д.ю.н., професор кафедри, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0333-9806>

e-mail: b.m.golovkin@nlu.edu.ua

ДО ПИТАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЗАСУДЖЕНИХ

У статті розглянуто актуальну та складну проблему охорони здоров'я засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань, висвітлено зміни, що відбуваються у суспільстві та кримінально-виконавчій системі, а також їхні впливи на цю проблему. Захист прав і гідне ставлення до осіб, позбавлених волі, розглянуто як ключові аспекти гуманної та цивілізованої суспільної системи. Зокрема, розглянуто проблеми, пов'язані зі здоров'ям засуджених та їхнім впливом на безпеку суспільства. У дослідженні вказано на необхідність глибокого дослідження цієї теми та пропонує конструктивні шляхи вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням належного захисту здоров'я засуджених у сучасному світі.

Ключові слова: права засуджених, право на охорону здоров'я, установи виконання покарань, позбавлення волі

ВСТУП

Сучасний світ невинно еволюціонує, разом з ним змінюються виклики, що стоять перед суспільством та кримінально-виконавчою системою загалом. Однією з актуальних та складних проблем, яка стала об'єктом зростаючої уваги у дослідженнях та громадському дискурсі, є охорона здоров'я засуджених.

Захист прав і гідне ставлення до осіб, позбавлених волі, є не лише питанням справедливості, але й ключовим аспектом гуманної та цивілізованої суспільної системи. На тлі глобальних викликів, а також постійного зростання кількості осіб, які перебувають в установах виконання покарань, проблеми, пов'язані з охороною здоров'я засуджених, набувають особливого значення та вимагають глибокого дослідження. Стан здоров'я засуджених не тільки впливає на їхнє життя та гідність, але також може мати прямий вплив на безпеку суспільства загалом. Цю статтю присвячено розгляду ключових аспектів проблеми охорони здоров'я засуджених. Дослідження розкриває складність цієї теми, висвітлює поточний стан справ та пропонує конструктивні шляхи вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням належного захисту здоров'я засуджених у вимірах сучасного світу.

МЕТА роботи полягає у дослідженні проблем охорони здоров'я засуджених на основі аналізу міжнародних стандартів, національних нормативно-правових актів та судової практики.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методи, такі як аналіз та синтез, застосовано під час збору інформації про забезпечення права на охорону здоров'я засуджених. Метод узагальнення застосовано в ході розгляду рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) стосовно стану охорони здоров'я засуджених у країнах Ради Європи.

Аналіз останніх досліджень

Питання охорони здоров'я засуджених досліджувала значна кількість вітчизняних учених, серед яких К.А. Автухов, А.Ф. Зелінський, О.В. Гальцова, О.Г. Колб, О.В. Лисодєд, М.В. Романов, А.Х. Степанюк та ін. Однак через стрімкий розвиток законодавства в Україні, адаптації законодавства України до законодавства ЄС, проблеми охорони здоров'я засуджених не втрачають своєї акту-

альності та потребують подальшого дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сучасній науковій думці пропонується холистична модель здоров'я, яка складається з взаємопов'язаних складників: фізичне, психоемоційне, інтелектуальне, соціальне, особистісне та духовне [9, с. 8]. Законодавче визначення «здоров'я» також має багатокомпонентний складник, що означає стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [8]. О.А. Гриценко наголошує, що стандарт нормального здоров'я визначається не лише медичним втручанням, а й іншими обставинами, такими як спосіб життя, спадковість, зовнішнє середовище та природні умови і система охорони здоров'я [1, с. 56]. Оскільки особи, що перебувають у в'язниці, змушені адаптуватися до умов виконання покарання та вести особливий спосіб життя, ключовим складником їхнього загального стану благополуччя є доступ до медичної допомоги і права на охорону здоров'я.

Серед природних, невід'ємних, невідчужуваних і непорушних прав людини одним з визначальних є право людини на охорону здоров'я [13]. Право на охорону здоров'я і медичну допомогу, як і право кожної людини на життя, є невід'ємними правами, що гарантуються Конституцією України [3]. Погоджуємося, що піклування про фізичне, психічне та соціальне благополуччя громадян повинно бути ключовим напрямком соціально-економічної політики держави. Право на охорону здоров'я реалізується через можливість задоволення соціально-економічних та особистих потреб, інтересів людини у частині отримання нею профілактичних заходів з охорони здоров'я і особливо в частині безпосереднього відновлення вже порушеного стану [11, с. 92].

Цілком зрозумілим є твердження, що забезпечення реалізації права на охорону здоров'я не означає гарантування державою відмінного стану здоров'я, адже неможливо забезпечити захист проти кожної причини погіршення здоров'я. Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права, зміст права на охорону здоров'я полягає у забезпеченні державою розмаїття сприятливих умов, товарів та послуг, необхідних для найвищого досяжного стандарту здоров'я. І відповідно до позиції Комітету економічних, соціальних та культурних прав ООН до права на охорону здоров'я,

зазначеного у ст. 12.1 входять не лише вчасна та відповідна медична допомога, а також доступ до безпечних питної води, продуктів харчування, здорових умов навколишнього середовища тощо [7].

Заклади охорони здоров'я, як на локальному, так і загальнодержавному рівні, зобов'язані застосовувати всі можливі заходи, спрямовані на підтримку належного рівня фізичного, психічного та соціального стану будь-якої людини, де б вона не перебувала, захищаючи тим самим суспільство загалом. Стосовно осіб, які позбавлені волі, обов'язок держави у цій сфері повинен реалізовуватися у створенні умов, які надають підтримку здоров'ю з початкового моменту ізоляції від суспільства, в період відбування покарання у вигляді позбавлення волі і певний час після звільнення з установи виконання покарань.

Право засуджених на життя та здоров'я та деякі елементи механізму його реалізації визначено у статтях Кримінально-виконавчого кодексу (КВК), а правові гарантії – у Законах України «Про попереднє ув'язнення», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», Кримінально-процесуальному кодексі та підзаконних нормативно-правових актах Міністерства юстиції України. Так, ст. 8 КВК зазначено право засудженого на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, зокрема за власні кошти. Засуджені, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів, можуть за їх письмовою згодою пройти курс лікування від зазначених захворювань [4].

Нормативи в царині охорони здоров'я України забезпечено низкою ратифікованих міжнародних документів. Міжнародно-правові акти зобов'язують поважати права людини та безпосередньо вказують на заборону катування, наприклад Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права тощо. Більшість міжнародних договорів стосується всіх людей без винятку, а медична допомога має надаватися відповідно до потреб пацієнта без урахування соціального статусу останнього. А відтак, засуджені до позбавлення волі мають беззаперечне право на охорону здоров'я в обсязі, передбаченому міжнародними стандартами та нормами національного права.

Загальна декларація прав людини закріплює, що всі люди народжуються рівними у своїй гідності та правах [2]. Варто зазначити, що міжнародні договори закладають принцип рівності у створенні умов, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хво-

роби [7]. Це означає, що якість та доступність медичних послуг не повинні залежати від соціального статусу або статусу засудженого. Засуджені мають абсолютно ті ж самі права на охорону здоров'я, що й всі інші люди. Це включає в себе можливість отримання профілактичних і терапевтичних послуг, діагностики, лікування та реабілітації. Національне законодавство повинно відповідати цим принципам і стандартам, забезпечуючи реальне втілення прав засуджених на медичну допомогу.

Міжнародно-правові стандарти свідчать про те, що останнім часом спостерігається покращення ставлення до осіб, які перебувають в установах виконання покарань, а отже, перелік прав, включаючи право на медичну допомогу, став більш широким. Проте проблема охорони здоров'я осіб, які перебувають в установах позбавлення волі та тих, які звільнені з установ виконання покарань, залишається актуальною і потребує вирішення.

Так, відповідно до Основного Закону (ст. 3) здоров'я людини проголошується однією з найвищих соціальних цінностей держави [3]. У 1992 р. Верховна Рада України прийняла закон «Основи законодавства України про охорону здоров'я», який у своїй преамбулі закріплює, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Відповідно до ст. 4 цього Закону одним з принципів охорони здоров'я є те, що охорона здоров'я є пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України [8]. Приведення поточного законодавства у відповідність з європейськими правовими актами, що включає у себе процес розроблення та прийняття законів та підзаконних актів, також є невід'ємним складником впровадження міжнародних норм.

Можна сказати, що питання імплементації міжнародних стандартів стосовно прав засуджених на охорону здоров'я в національне законодавство України є актуальною частиною нормотворчої діяльності в рамках реформування пенітенціарної системи. І хоча переважна частина міжнародно-правових норм знайшла своє відображення у національному законодавстві України, гострою залишається проблема реалізації цих норм.

Так, порушення прав ув'язнених на медичну допомогу пов'язано не тільки з недостатнім фінансуванням на цілі охорони здоров'я місць несвободи, неналежною підготовкою медичних працівників, відсутністю необхідного обладнання і ліків, а й суб'єктивним негативним ставленням адміністрації таких установ та підпорядкованого медичного персоналу до ув'язнених, хоча, навпаки, стан цих осіб потребує більш належної уваги через розповсюдженість серед них тяжких хвороб.

Найрозповсюдженіше серед ув'язнених інфекційне захворювання – туберкульоз, що дуже швидко поширюється у таких місцях через ослаблений імунітет засуджених. Після зараження туберкульоз може довго протікати без серйозних та помітних симптомів, тому для виявлення хвороби на ранній стадії необхідно регулярне обстеження. Згідно з Медичною енциклопедією у середньому одужання після початку лікування настає через рік [12], якщо буде вчасно застосована комплексна терапія, важлива частина якої – образ життя і харчування. Якщо не діагностувати туберкульоз вчасно, хвороба може призвести до ускладнень і смерті.

Незважаючи на наявність законодавчих рамок, важ-

ливо підкреслити необхідність постійного моніторингу, оновлення та вдосконалення національних нормативно-правових актів з урахуванням змін у суспільстві, нових викликів та наукових досліджень. Тільки так можна забезпечити найвищий стандарт охорони здоров'я засуджених і зміцнити принципи справедливості та гуманності в системі виконання покарань.

Звертаючись до практики ЄСПЛ, з огляду на велику кількість справ з ненадання або неналежного надання медичної допомоги засудженим, вироблено певні критерії, які можуть вказувати на порушення ст. 3 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ): забезпечення докладного документування стану здоров'я ув'язненого та його або її лікування протягом ув'язнення; оперативність та точність діагнозу і лікування; регулярність та систематичність нагляду та наявність плану терапевтичних заходів із метою лікування хвороб ув'язненого або запобігання; створення умов, необхідних для фактичного надання призначеного лікування; обов'язок держави вилікувати тяжко хворого ув'язненого є обов'язком вжиття засобів, а не досягнення результату [10, с. 255-256].

Отже, аналіз практики ЄСПЛ свідчить про те, що низка країн Ради Європи визнаються порушниками ст. 3 Конвенції про захист прав людини через ненадання належної медичної допомоги, що визнається катуванням, або нелюдським чи таким, що принижує гідність, поведженням або покаранням. Для прикладу розглянемо рішення ЄСПЛ у справі Логвіненко проти України [5]. У цій справі мова йде про особу, яка є ВІЛ-позитивним та відбуває довгочасне ув'язнення. Крім того, цей засуджений страждає на серйозні хвороби, такі як хронічний туберкульоз, бронхіт, гепатит і пневмонія. Позивач подав скаргу на відсутність адекватної медичної підтримки стосовно ВІЛ-інфекції та й те, що протягом свого перебування в ув'язненні йому не проводили жодного аналізу крові для визначення необхідності негайного антивірусного лікування. ЄСПЛ прийшов до висновку, що порушено норми ст. 3 ЄКПЛ. Тобто засуджений став жертвою нелюдського та принижуючого поведження через надання недостатньої медичної допомоги стосовно його хвороб, включаючи ВІЛ, а також через незадовільні умови утримання.

У ще одній справі *Moisejevs v. Latvia* [6], перебуваючи під вартою у ході очікуванні суду, заявник стверджував, зокрема, що до нього застосовано нелюдське і таке, що принижує гідність, поведження, і мало свій прояв

у тому, що в дні, коли заявника перевозили з установи виконання покарань в обласний суд для участі в слуханні його кримінальної справи, його не забезпечували харчуванням.

Проведений аналіз судових рішень ЄСПЛ вказує на те, що кількість звернень до ЄСПЛ підтверджує незадовільний рівень реалізації медичних прав ув'язнених. Вони стикаються з відсутністю медичної допомоги як в Україні, так і в інших країнах. За результатами нашого дослідження найбільша кількість заяв, які нами проаналізовано, стосувалися неналежних побутових умов в установах виконання покарань, які у подальшому Судом визнано порушенням ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Такі умови могли також негативно вплинути на стан здоров'я засуджених. Серед інших проблем встановлено ненадання медичної допомоги особам, які мають ВІЛ-позитивний статус, гепатит та інші інфекційні захворювання, а також ті, що потребують психіатричної допомоги.

ВИСНОВКИ

Забезпечення належного медичного обслуговування й охорони здоров'я засуджених є невід'ємною частиною прав людини. Всі люди, включаючи тих, хто знаходиться у місцях позбавлення волі, мають право на належну медичну допомогу й умови, що не порушують їхнього фізичного і психологічного здоров'я. Засуджені особи, які отримали належну медичну допомогу та діагностику, мають більше шансів на успішну реабілітацію та подальшу соціальну інтеграцію після звільнення.

Відповідно до ст. 3 ЄКПЛ держава зобов'язана створювати належні умови для забезпечення особам, які перебувають у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань, права на адекватну і своєчасну медичну допомогу. Це означає введення регулярного і систематичного контролю, детального документування стану здоров'я засуджених й їхнього лікування під час перебування в ув'язненні, створення відповідних умов для забезпечення належного лікування, постачання необхідних лікарських засобів, наявність кваліфікованих фахівців у медичних установах та належного обладнання для діагностики. Проблема такого становища є неприпустимою для демократичної, правової і соціальної держави, якою Україна визнається відповідно до Конституції України. Це потребує негайних та фундаментальних змін.

Список використаних джерел

1. Гриценко О.А. Здоров'я людини як об'єкт правового регулювання: колективна монографія. Харків, 2017. 488 с.
2. Загальна декларація прав людини. Організація Об'єднаних Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Ст. 3.
4. Кримінально-виконавчий кодекс від 28.12.2007. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
5. Логвіненко проти України [Logvinenko v. Ukraine] (№ 13448/07). URL: <http://khpg.org/index.php?id=1558593130>
6. Мойсєджевс проти Латвії [Moisejevs v. Latvia] (№ 64846/01). URL: <https://www.cilvektiesibugids.lv/en/case-law/moisejevs-v-latvia>
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Організація Об'єднаних Націй. 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_042
8. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. *Голос України*. 15.12.1992. № 4.
9. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Державної стратегії розвитку системи протитуберкульозної медичної допомоги населенню на 2020-2023 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.11.2020 № 1463-р.
10. Романов М.В. Міжнародний досвід забезпечення права на медичну допомогу засудженим. *Право і суспільство*. 2019. Вип. № 4. С. 261–266.
11. Скалецька З.С. Співвідношення права на охорону здоров'я та права на медичну допомогу. *Наукові записки НАУКМА*. 2009. Т. 90.
12. Червяк П.І. Медична енциклопедія. Київ, 2012. 1504 с.

13. Шамич О.М. Поняття та структура природного права на охорону здоров'я. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2014. №11 (13). URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/23>

References

1. Hrytsenko O.A. Human Health as an Object of Legal Regulation: collective monograph. Kharkiv, 2017. 488 p. (in Ukrainian).
2. Universal Declaration of Human Rights. The United Nations Organization of 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (in Ukrainian).
3. The Constitution of Ukraine. The Law of Ukraine of 28.06.1996. № 254k/96-VR. Art. 3. (in Ukrainian).
4. The Criminal Executive Code Ukraine. 28.12.2007. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (in Ukrainian).
5. Lohvinenko v. Ukraine. (№ 13448/07). URL: <http://khpq.org/index.php?id=1558593130> (in Ukrainian).
6. Moisejevs v. Latvia. (№ 64846/01). URL: <https://www.cilvektiesibugids.lv/en/case-law/moisejevs-v-latvia>
7. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. United Nations Organization. 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_042 (in Ukrainian).
8. Fundamentals of health care legislation: The Law of Ukraine of 19.11.1992. № 2801-XII. *Holos Ukrainy*. 15.12.1992. № 4. (in Ukrainian).
9. On approval of the action plan for the implementation of the State Strategy for the Development of the TB Medical Care System for 2020-2023. The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. 18.11.2020 № 1463-r. (in Ukrainian).
10. Romanov M.V. International experience in ensuring the right to medical care for convicts. *Law and Society*. 2019. Issue No. 4. pp. 261–266. (in Ukrainian).
11. Skaletska Z.S. Correlation of the right to health care and the right to medical care. *Scientific notes of NaUKMA*. 2009. Vol. 90. (in Ukrainian).
12. Cherviak P.I. Medical encyclopedia. Kyiv, 2012. 1504 p. (in Ukrainian).
13. Shamykh O.M. The concept and structure of the natural right to health care. *Current issues of education and upbringing of people with special needs*. 2014. №11 (13). URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/23> (in Ukrainian).

Bohdan HOLOVKIN

Doctor of Legal Sciences, Professor of department, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0333-9806>

e-mail: b.m.golovkin@nlu.edu.ua

TO THE ISSUE OF HEALTH CARE FOR CONVICTS

This paper examines the urgent and complex problem of health care for prisoners in penal institutions. The paper highlights the changes occurring in society and the penal system and their impact on this problem. The protection of rights and respectful treatment of prisoners are seen as key aspects of a humane and civilised social system. In particular, the problems related to the health of convicts and their impact on the security of society are considered. The study points to the need for an in-depth study of this topic and suggests constructive ways to address the problems associated with ensuring proper health protection of prisoners in the modern world. This paper discusses the importance of ensuring adequate medical care and healthcare for persons in detention. It is noted that this is an integral part of human rights, and all prisoners have the right to adequate medical care and conditions that do not threaten their physical and psychological health. It is proved that the provision of adequate medical care and diagnostics contributes to the successful rehabilitation and social integration of convicted persons after release.

The paper also highlights the importance of complying with Article 3 of the European Convention on Human Rights, which obliges the state to create appropriate conditions to ensure the right to adequate and timely medical care for persons in pre-trial detention centers and penitentiary institutions. It is pointed out that it is necessary to introduce regular and systematic monitoring, detailed documentation of the health status of convicts, creation of appropriate conditions for treatment, supply of necessary medicines, availability of qualified medical specialists and proper diagnostic equipment.

It is emphasized that the problem of inadequate medical care for convicts is unacceptable for a democratic, legal and social state, and its solution requires immediate and fundamental changes that would meet human rights standards. The problem of insufficient medical care for prisoners is unacceptable for a democratic, legal and social state, which Ukraine is recognized as according to the Constitution. This situation requires urgent and systemic changes.

Keywords: *the rights of convicts, the right to healthcare, penitentiary institutions, and deprivation of liberty*